

Uchwała z dnia 18 marca 2011 r., III CZP 139/10

Sędzia SN Jacek Gudowski (przewodniczący)

Sędzia SN Dariusz Dończyk (sprawozdawca)

Sędzia SN Barbara Myszka

Sąd Najwyższy w sprawie z wniosku Mirosławy i Szymona małżonków P. przy uczestnictwie Joanny P. w przedmiocie egzekucji sądowej kontaktów z małoletnim Franciszkiem P., po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 18 marca 2011 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Toruniu postanowieniem z dnia 26 listopada 2010 r.:

"Czy wykonanie postanowień sądu opiekuńczego, określających stałe i powtarzające się kontakty osoby uprawnionej do których dochodzi w miejscu zamieszkania dziecka, podczas, których rodzic sprawujący bezpośrednią pieczę ma obowiązek nie przeszkadzać w tych kontaktach, następuje w trybie art. 1051 k.p.c. czy w postępowaniu unormowanym w art. 598¹ i następne k.p.c.?"

podjął uchwałę:

Postanowienie sądu opiekuńczego określające stałe i powtarzające się kontakty z dzieckiem w obecności osoby wykonującej nad nim pieczę podlega wykonaniu na podstawie art. 1051 k.p.c.

Uzasadnienie

Sąd Rejonowy w Toruniu w sprawie o ustalenie kontaktów z dzieckiem postanowieniem zabezpieczającym z dnia 24 sierpnia 2009 r. ustalił, że wnioskodawcy Mirosława i Szymon małżonkowie P. będą mieli prawo widywać się z ich małoletnim wnukiem Franciszkiem P. w każdy pierwszy i trzecie czwartek miesiąca od godz. 17.00 do 18.00, w obecności matki małoletniego Joanny P. i kuratora sądowego, w miejscu zamieszkania małoletniego, poczynając od dnia 24 sierpnia 2009 r., do czasu prawomocnego zakończenia postępowania.

Mirosława P. wraz z kuratorem sądowym w wyznaczonych dniach kontaktów w okresie od połowy września 2009 r. do 18 lutego 2010 r. przychodzili do miejsca zamieszkania Joanny P. i jej syna, jednak nie byli wpuszczani do mieszkania. Joanna P. w dniach od 1 września do 8 grudnia 2009 r. przebywała w Stanach Zjednoczonych Ameryki. W dniu 22 grudnia 2009 r. stawiała się do kuratora sądowego i oświadczyła, że nie wyraża zgody na spotkania dziadków z jej synem. Do dnia 23 lutego 2010 r. nie do doszło do żadnego spotkania z małoletnim Franciszkiem P.

Mirosława i Szymon małżonkowie P. złożyli wniosek o egzekucję kontaktów z małoletnim Franciszkiem P. Postanowieniem z dnia 23 lutego 2010 r. Sąd Rejonowy w Toruniu zobowiązał dłużniczkę do wykonania postanowienia z dnia 24 sierpnia 2009 r. w terminie miesiąca od uprawomocnienia się postanowienia i zagroził grzywną w kwocie 700 zł, gdyby dłużniczka w wyznaczonym terminie czynności nie wykonała. Przy rozpoznawaniu zażalenia dłużniczki Sąd Okręgowy w Toruniu powziął poważne wątpliwości, które ujął w przedstawionym na wstępie zagadnieniu prawnym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmowano, że orzeczenia dotyczące kontaktów z dzieckiem podlegają przymusowemu wykonaniu według przepisów o egzekucji świadczeń niepieniężnych. W uchwale z dnia 26 maja 1975 r., III CZP 30/75 (OSNCP 1976, nr 3, poz. 41) Sąd Najwyższy stwierdził, że jeżeli sąd zobowiązał rodzica, któremu powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej, do wydania dziecka drugiemu z rodziców, to do wykonania tego obowiązku ma zastosowanie art. 1050 w związku z art. 1089 k.p.c., także wtedy, gdy wydanie ma nastąpić na czas określony. W czasie podejmowania tej uchwały obowiązywały szczególne regulacje zawarte w art. 1089-1095 k.p.c., dotyczące odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką. Zdaniem Sądu Najwyższego, jeżeli elementem wykonania orzeczenia o kontaktach z dzieckiem jest odebranie dziecka, chociażby na czas przejściowy, mają odpowiednie zastosowanie przepisy dotyczące egzekucji obowiązku wydania dziecka zawarte w art. 1089 k.p.c., nieodnoszącym się wyłącznie do sytuacji, w której oddanie dziecka ma charakter trwały.

W uchwale z dnia 30 stycznia 1976 r., III CZP 94/75 (OSNCP 1976, nr 7-8, poz. 157) Sąd Najwyższy podtrzymał stanowisko, że egzekucja orzeczenia

przyznającego uprawnienie do kontaktów z dzieckiem, niezawierającego szczegółowo określonych nakazów i zakazów, podlega wykonaniu w drodze egzekucji, która może polegać na stosowaniu odpowiednich środków przewidzianych w dziale o egzekucji świadczeń niepieniężnych. Orzeczenie sądu opiekuńczego nie może być pozbawione sankcji, a ponieważ chodzi o obowiązki niemajątkowe, do egzekucji mają zastosowanie przede wszystkim przepisy o egzekucji świadczeń niepieniężnych. Nie wyłącza to zastosowania także innych środków egzekucyjnych; w szczególności, gdyby przy wykonywaniu postanowienia sądu opiekuńczego dotyczącego władzy rodzicielskiej chodziło o wydanie dziecka, musiałyby być zastosowane zasady przewidziane w art. 1089-1095 k.p.c.

Również w uchwale z dnia 20 marca 1992 r., III CZP 16/92 (OSNCP 1992, nr 9, poz. 162) przyjęto, że realizacja uprawnienia jednego z małżonków do określonych kontaktów z dzieckiem w razie przeszkadzania tym kontaktom przez drugiego z małżonków może być wymuszona na podstawie art. 1051 k.p.c., także wówczas, gdy w wyroku wprost nie zakazano mu przeszkadzania tym kontaktom. Jest to więc orzeczenie możliwe do wykonania w drodze egzekucji bez konieczności uzyskania kolejnego orzeczenia sądu wyraźnie zakazującego drugiemu z małżonków takiego zachowania się.

Zmiana stanowiska nastąpiła w uchwale z dnia 28 sierpnia 2008 r., III CZP 75/08 (OSNC 2009, nr 1, poz. 12), w której Sąd Najwyższy przyjął, że postanowienie regulujące kontakty rodziców z dzieckiem, nakazujące wydawanie dziecka przez rodzica, któremu powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej, oraz zobowiązujące drugiego rodzica do odprowadzania dziecka, podlega wykonaniu w postępowaniu unormowanym w art. 598¹ i nast. k.p.c. Zwrócono uwagę na zmianę stanu prawnego w wyniku wejścia w życie ustawy z dnia 19 lipca 2001 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz ustawy o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. Nr 98, poz. 1069), którą uchylono art. 580, 790 oraz 1089-1095¹, jak też znowelizowano art. 579, a do działu II, tytułu I, części pierwszej kodeksu postępowania cywilnego dodano oddział 5 normujący postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką. Celem tych zmian było pozbawienie postępowania w sprawach o odebranie osoby wszelkich cech postępowania egzekucyjnego i nadanie mu charakteru postępowania opiekuńczego, jak również uczynienia go bardziej skutecznym. Istotą nowej

regulacji było skupienie w jednym postępowaniu kwestii związanych z rozpoznaniem i wykonaniem orzeczenia nakazującego odebranie osoby.

Argumenty aksjologiczne i pragmatyczne leżące u podstaw zmiany modelu wykonywania orzeczeń dotyczących odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką są aktualne także w wypadku orzeczeń regulujących kontakty rodziców z dziećmi. Identyczna jest również istota obowiązków rodziców, polegających na wydaniu (wydawaniu) i odebraniu (odbieraniu) dziecka w określonym czasie i w określonych warunkach. Korelatem nakazu wydania oraz „odprowadzenia” dziecka jest jego odebranie, także przymusowe, jeżeli nie następuje w sposób dobrowolny. Ponadto nie ma również podstaw językowych do ograniczenia znaczenia użytego w tytule oddziału 5 wyrazu „odebranie” tylko do czynności jednokrotnej. Normując „odebranie” osoby, prawodawca nie wprowadził żadnych ograniczeń lub dystynkcji pomiędzy odebraniem na stałe, a odebraniem na czas określony, chodzi więc o każde odebranie osoby, co zostało tak samo ocenione w uzasadnieniu uchwały Sądu Najwyższego z dnia 26 maja 1975 r., III CZP 30/75.

Ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 220, poz. 1431) dodany został art. 598^{12a} k.p.c., według którego postępowanie określone w art. 598⁶-598¹² może być podjęte na nowo na podstawie postanowienia przewidzianego w art. 598⁵, jeżeli zobowiązany w okresie trzech miesięcy od wydania tego postanowienia postąpił sprzecznie z treścią postanowienia dotyczącego m.in. kontaktów z dzieckiem. Tym samym ustawodawca dał wyraz temu, że postępowanie opiekuńcze o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką ma zastosowanie także do orzeczeń dotyczących kontaktów z dzieckiem.

Istota zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy sprowadza się do odpowiedzi, czy postępowanie opiekuńcze unormowane w art. 598¹ i nast. k.p.c. ma zastosowanie do wykonania każdego orzeczenia dotyczącego kontaktów z małoletnim dzieckiem, czy tylko takiego, którego elementem jest odebranie, chociażby czasowe, dziecka od osoby wykonującej nad nim, zgodnie z art. 96 k.r.o., pieczę.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 sierpnia 2008 r., III CZP 75/08, nie przesądza, według jakich przepisów – przewidzianych w art. 598¹ i nast. k.p.c., czy też o egzekucji świadczeń niepieniężnych (art. 1050-1051 k.p.c.) – następuje

wykonanie orzeczenia sądu dotyczącego kontaktów z dzieckiem. Uchwała zapadła na tle stanu faktycznego, w którym postanowienie regulujące kontakty z dzieckiem nakazywało wydawanie dziecka przez rodzica, któremu powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej. Istota obowiązków wynikających z tego orzeczenia, co wprost wskazano w uzasadnieniu uchwały, polegała na wydawaniu i odbieraniu dziecka. Taka sytuacja nie zachodzi, jeżeli orzeczenie regulujące kontakty z dzieckiem przewiduje, że będą się one odbywały w obecności rodzica sprawującego nad nim pieczę, realizacja bowiem orzeczenia nie następuje przez odebranie dziecka tej osobie, lecz przez wymuszenie odpowiedniego zachowania (działania lub zaniechania) osoby zobowiązanej do umożliwienia wykonywania kontaktów z dzieckiem innej osobie wskazanej w orzeczeniu sądowym. W takim przypadku istota obowiązku podlegającego przymusowemu wykonaniu nie jest tożsama z obowiązkiem, który podlega przymusowej realizacji na podstawie art. 598¹ i nast. k.p.c. Zastosowanie postępowania unormowanego w tych przepisach prowadzi do odebrania dziecka – na stałe lub na okres przejściowy – osobie wykonującej nad nim pieczę i przejęcia na czas przejściowy bieżącej pieczy nad dzieckiem przez osobę uprawnioną do kontaktów z dzieckiem.

Przepisy art. 598¹ i nast. k.p.c. zastąpiły art. 1089-1095¹ k.p.c., które – jak wynika z uzasadnienia uchwały Sądu Najwyższego z dnia 26 maja 1975 r., III CZP 30/75 – miały zastosowanie tylko do wykonania orzeczeń prowadzących do chociażby czasowego odebrania dziecka osobie wykonującej władzę rodzicielską, a tym samym również sprawującej pieczę nad dzieckiem. W pozostałych przypadkach do wykonania orzeczeń dotyczących kontaktów z dziećmi miały zastosowanie przepisy o egzekucji świadczeń niepieniężnych. Nowe przepisy miały wyraźny związek z regulacją zawartą w prawie materialnym, tj. art. 100 k.r.o., regulującym odebranie dziecka od osoby nieuprawnionej. Przesłanką zastosowania tego przepisu, a w wyniku tego art. 598¹ i nast. k.p.c., jest ustalenie, że dziecko znajduje się u osoby nieuprawnionej. Nie można przyjąć, że taka sytuacja występuje – nawet przy założeniu, że obejmuje osobę tylko czasowo nieuprawnioną do sprawowania bieżącej pieczy nad dzieckiem – gdy osoba, która wykonuje pieczę nad dzieckiem ma być obecna przy kontaktach z dzieckiem i jedynie uniemożliwia wykonywanie tych kontaktów zgodnie z orzeczeniem sądu.

Wykonaniu takiego orzeczenia na podstawie przepisów o egzekucji świadczeń niepieniężnych nie sprzeciwiają się argumenty aksjologiczne, które legły u podstaw

zmiany modelu postępowania w sprawach o odebranie dziecka. Zastosowanie przepisów o egzekucji świadczeń niepieniężnych nie prowadzi do odebrania dziecka osobie wykonującej nad nim pieczę, zatem dziecko nie staje się przedmiotem postępowania egzekucyjnego. Zastosowanie środków egzekucyjnych powinno doprowadzić jedynie do określonego zachowania osoby wykonującej władzę rodzicielską nad dzieckiem.

Za zastosowaniem w omawianym przypadku przepisów dotyczących postępowania opiekuńczego nie przemawiają także racje pragmatyczne związane z efektywnością postępowania wykonawczego. W razie wykonania orzeczenia o kontaktach z dzieckiem według przepisów o postępowaniu opiekuńczym niezastosowanie się zobowiązanego do orzeczenia sądu, o którym mowa w art. 598⁵ k.p.c. (określającego termin, w jakim zobowiązany powinien oddać uprawnionemu osobę podlegającą władzy rodzicielskiej), powoduje wszczęcie fazy wykonawczej postępowania, w której sąd zleca kuratorowi przymusowe odebranie dziecka (art. 598⁶ k.p.c.). Wydanie kuratorowi zlecenia odebrania dziecka na podstawie orzeczenia ustalającego kontakty z dzieckiem w obecności rodzica wykonującego nad nim pieczę jest nieuzasadnione, gdyż nie ma oparcia ani w orzeczeniu podlegającym wykonaniu, ani w przepisach prawa materialnego. *De lege lata* art. 598⁶ k.p.c. nie zawiera odpowiednich środków, które można by zastosować w celu efektywnego wymuszenia wykonania orzeczenia ustalającego kontakty uprawnionego z dzieckiem w obecności osoby wykonującej pieczę nad dzieckiem. W takiej sytuacji czynności kuratora sądowego musiałyby polegać na próbach osobistej perswazji wobec zobowiązanego celem umożliwienia wykonania orzeczenia sądu, jednak bez współdziałania tej osoby nie można by doprowadzić do wykonania orzeczenia ustalającego omawianą formę kontaktów z dzieckiem.

Należy mieć także na względzie, że w § 9 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. Nr 112, poz. 1064) uregulowano szczegółowo obowiązki kuratora sądowego jedynie w razie zwrócenia się przez sąd o przymusowe odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej. Odrębnie – w § 10 – uregulowano czynności kuratora polegające na jego obecności przy kontaktach rodziców z dziećmi. Nie ma przepisów regulujących czynności kuratora, których istotą jest wymuszenie kontaktów uprawnionego z dzieckiem. Ponadto, jak wskazują okoliczności sprawy, w której przedstawiono

zagadnienie prawne, wszczęcie postępowania opiekuńczego nie mogłoby doprowadzić do wykonania orzeczenia ustalającego kontakty z małoletnim dzieckiem z udziałem jego matki podczas jej kilkumiesięcznej nieobecności spowodowanej wyjazdem za granicę; mimo postępowania wbrew orzeczeniu sądu matka dziecka nie poniosłaby z tego powodu żadnych konsekwencji. (...)

Orzeczenie ustalające kontakty z dzieckiem powinno uwzględniać dobro dziecka, w związku z czym orzeka się o wykonywaniu kontaktów z dzieckiem w obecności osoby sprawującej nad nim pieczę. Taka forma kontaktów z dzieckiem może być spowodowana uwzględnieniem wieku dziecka, jego stanu zdrowia lub określonych, ukształtowanych, silnych związków emocjonalnych pomiędzy dzieckiem a osobą sprawującą nad nim pieczę oraz pomiędzy dzieckiem a osobą uprawnioną do kontaktów. Obecność przy kontaktach z dzieckiem osoby sprawującej nad nią pieczę ma zapewnić dziecku poczucie bezpieczeństwa i stabilności. Celem orzeczenia ustalającego kontakty z dzieckiem jest dążenie do utrzymania lub odbudowania właściwych więzów emocjonalnych pomiędzy dzieckiem a osobą uprawnioną do tych kontaktów jako warunku prawidłowego rozwoju psychofizycznego dziecka.

Wykonanie orzeczenia sądu dotyczącego kontaktów z dzieckiem w ramach postępowania opiekuńczego wiąże się niekiedy z koniecznością bezpośredniego oddziaływania zastosowanego środka wobec dziecka, co naraża je na ujemne przeżycia psychiczne związane z taką formą wykonania orzeczenia sądowego. Z tego względu środki przymusowego wykonania orzeczenia przewidziane w postępowaniu opiekuńczym nie służą niekiedy budowaniu na przyszłość prawidłowych stosunków pomiędzy dzieckiem a osobą uprawnioną do kontaktów z dzieckiem. Wykonanie orzeczenia sądu za pomocą środków przewidzianych w art. 598⁶ i nast. k.p.c., mimo że formalnie uzasadnione, może więc kolidować z dobrem dziecka, w związku z czym zastosowanie tych przepisów powinno być ograniczone tylko do przypadków wyraźnie wskazanych, tj. wówczas, gdy wykonanie orzeczenia wiąże się z koniecznością odebrania dziecka.

Należy mieć także na względzie, że skutek nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego powołaną ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. dodano nowy oddział 3, rozdziału II, działu Ia, tytułu II, zatytułowany „Kontakty z dzieckiem” (art. 113-113⁶). Według art. 113 § 2, kontakty z dzieckiem obejmują w szczególności przebywanie z dzieckiem (odwiedziny, spotkania, zabieranie dziecka poza miejsce jego stałego

pobytu) i bezpośrednio porozumiewanie się, utrzymywanie korespondencji, korzystanie z innych środków porozumiewania się na odległość, w tym ze środków komunikacji elektronicznej. Każda z tych form kontaktów z dzieckiem, jeżeli jest przedmiotem orzeczenia ustalającego kontakty z dzieckiem, powinna – w razie jego nierespektowania – podlegać przymusowej realizacji. Jest oczywiste, że *de lege lata* postępowanie przewidziane w art. 598¹ i nast. k.p.c. nie jest właściwe do przymusowego wykonania każdego orzeczenia ustalającego kontakty z dzieckiem w formach przewidzianych w art. 113 § 2 k.r.o., np. wymuszenia obowiązku utrzymywania korespondencji, nie ma więc charakteru uniwersalnego. O tym, że art. 598¹ i nast. k.p.c. nie mają takiego charakteru przekonuje także inicjatywa ustawodawcza w zakresie zmiany przepisów kodeksu postępowania cywilnego przewidująca dodanie art. 598¹⁵-598²¹ k.p.c. regulujących wykonywanie kontaktów z dzieckiem tak, aby mogły one dotyczyć nie tylko orzeczeń, które przewidują obowiązek wydania dziecka przez osobę wykonującą nad nim władzę rodzicielską.

Z tych względów orzeczenia ustalające kontakty z dzieckiem w obecności osoby wykonującej nad nim pieczę powinny być wykonywane według przepisów o egzekucji świadczeń niepieniężnych, tj. art. 1050 lub art. 1051 k.p.c. Zastosowanie jednego z nich jest uzależnione od treści tytułu egzekucyjnego; jeżeli orzeczenie przewiduje stałe i powtarzające się kontakty z dzieckiem bez określenia szczegółowo nakazów albo zakazów kierowanych do osoby wykonującej władzę rodzicielską do wykonania takiego orzeczenia, uzasadnione jest stosowanie art. 1051 k.p.c., zasadniczy bowiem obowiązek wynikający z tytułu egzekucyjnego o takiej treści polega na powstrzymaniu się przez dłużnika od działań uniemożliwiających lub utrudniających osobie uprawnionej kontakty z dzieckiem.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. podjął uchwałę, jak na wstępie.